

ПЕДАГОГІКА

УДК 378.147:37.091.011.3-051:17.022.1

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/44-3-24>

Оксана ПАРФЬОНОВА,

orcid.org/0000-0002-9715-7439

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки

(Харків, Україна) oksana.parfonova@nure.ua

Ольга БОГДАН,

orcid.org/0000-0003-4659-9402

старший викладач кафедри іноземних мов

Харківського національного університету радіоелектроніки

(Харків, Україна) olga.bogdan@nure.ua

ІМІДЖ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК НЕОБХІДНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Процеси глобалізації, які відбуваються у сучасному суспільстві, та підвищення конкуренції між вітчизняними і зарубіжними закладами вищої освіти сприяють підвищенню уваги до питання іміджу викладача вищої школи, адже від цього значною мірою залежить і репутація освітнього закладу. Встановлено, що науковці неодноразово зверталися до питання про формування позитивного іміджу педагогів, водночас подальшого узагальнення і систематизації потребують визначення цього поняття та його основні компоненти, що є метою публікації. У статті висвітлено сутність поняття «професійна компетенція» (поєднання знань, умінь, навичок, досвіду роботи та особистісних якостей, які створюють умови та можливість діяти у складній ситуації та вирішувати нестандартні педагогічні завдання) та «імідж педагога» (образ-уявлення про викладача, який сформувався у свідомості або підсвідомості студентів і колег через сприйняття професійних та особистісних якостей індивіда, що впливає на їхню поведінку, погляди або дії щодо викладача). Узагальнено основні компоненти, з яких складається імідж викладача (зовнішність викладача, стать, вік, темперамент, характер; комунікативні вміння та інтелектуальні здібності; вольові та моральні якості; моделі поведінки у нестандартних педагогічних ситуаціях, у соціумі; ставлення до країни, народу, суспільства, ВНЗ, в якому він (вона) працює; ставлення до близьких, друзів, до самого себе) та проаналізовано особливості кожного із них. Формування професійного іміджу викладача – це спеціально організований і поетапний процес, мета якого полягає у вирішенні освітніх завдань, взаємодії його учасників для формування позитивного іміджу та забезпечення сприятливого відношення соціуму до викладача закладу вищої освіти. Власний імідж потрібно постійно переглядати і підтримувати на гідному рівні.

Ключові слова: імідж викладача вищої школи, професійна компетентність, компоненти іміджу.

Oksana PARFONOVA,

orcid.org/0000-0002-9715-7439

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages

Kharkiv National University of Radio Electronics

(Kharkiv, Ukraine) oksana.parfonova@nure.ua

Olga BOGDAN,

orcid.org/0000-0003-4659-9402

Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages

Kharkiv National University of Radio Electronics

(Kharkiv, Ukraine) olga.bogdan@nure.ua

IMAGE OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATION AS A NECESSARY COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE

The processes of globalization that are taking place in modern society and increasing competition between domestic and foreign higher education institutions, contribute to increasing attention to the image of the teachers, as the reputation

of the educational institution to a large extent depend on it. It is established that scientists have paid attention to the issue of forming a positive image of teachers, however the definition and generalization of its main components are insufficiently represented in the scientific literature, which is the purpose of the publication. The article highlights the essence of the concept of "professional competence" (combination of knowledge, skills, work experience and personal qualities that create conditions and opportunities to show how to act in a difficult situation and solve non-standard pedagogical problems) and "teacher's image" (image of the teacher, which is formed in the minds or subconscious of students and colleagues through the perception of professional and personal qualities of the individual and affects their behavior, views or actions in relation to the teacher). The main components of the teacher's image are summarized (appearance of the teacher, gender, age, temper, character; communicative skills and intellectual abilities; volitional and moral qualities; models of behavior in non-standard pedagogical situations, attitude to the country, people, and society, the university where he/she works, attitudes towards relatives, friends, and themselves) and the features of each of them are analyzed. The formation of the professional image of a teacher is a specially organized, step-by-step process, the purpose of which is to solve educational problems, creation of the interaction between participants to form a positive image and ensure a favorable attitude of society to the teacher of higher education. The teacher's image must be constantly reviewed and maintained at a decent level.

Key words: high institution teacher's image, professional competence, image components.

Постановка проблеми. В умовах трансформації системи вищої освіти підвищення вимог до підготовки майбутніх фахівців і посилення конкуренції між вітчизняними закладами вищої освіти та закладами вищої освіти інших країн все більшого значення набуває формування іміджу викладача вищої школи. Це пов'язано зі збільшенням уваги до професійних компетентностей і загальнокультурного рівня педагогів, вихованості та вміння правильно поводити себе у нестандартних педагогічних ситуаціях, індивідуальної і професійної свободи, вміння творчо підходити до викладання своєї дисципліни та формувати позитивну мотивацію студентів до вивчення предмету.

Аналіз досліджень та публікацій засвідчив, що питання, пов'язані із формуванням різних аспектів іміджу педагогів, неодноразово висвітлювались у науковій літературі. Зокрема, розглядалися особливості побудови професійного іміджу (А. Калюжний), формування іміджу вчителів закладів середньої освіти (Н. Мартинова), імідж як динамічна характеристика особистісних і професійних якостей викладача (А. Тараканова) тощо. Водночас, на нашу думку, подальшого узагальнення та аналізу потребують основні компоненти іміджу викладача закладів вищої освіти.

Мета роботи полягає в узагальненні ключових для дослідження понять, у визначенні основних компонентів іміджу викладача вищої школи та аналізі кожного із них.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо за доцільне спочатку проаналізувати ключові для нашого дослідження поняття «професійна компетентність» та «імідж викладача». На основі аналізу наукової літератури встановлено, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «професійна компетентність». Зокрема, професійна компетентність викладача вищої школи розглядається як:

- поєднання знань, умінь, навичок, досвіду роботи та особистісних якостей, які створюють

умови та можливість діяти у складній ситуації та вирішувати нестандартні педагогічні завдання, прагнення досягати більш якісних результатів праці, ставлення до педагогічної професії як до однієї із найвищих цінностей (Краєвський, 2003: 4).

- набір компетентностей, який визначається відповідними діяльнісно-рольовими та особистісними характеристиками, що сприяють ефективному виконанню педагогом обов'язків науково-педагогічної діяльності у закладі вищої освіти (Головань, 2014: 81).

- складний комплекс, який містить професійні знання, вміння, навички, готовність до діяльності, а також цілу низку професійно важливих особистісних якостей, таких як креативність; мобільність; комунікабельність; толерантність; урівноваженість; чуйність; доброзичливість; прагнення до самопізнання, саморозвитку і самореалізації, саморефлексії (Глухих, 2012: 114).

Імідж педагога трактують як:

- образ-уявлення про викладача, що сформувався у свідомості або підсвідомості студентів і колег через сприйняття професійних та особистісних якостей індивіда і впливає на їхню поведінку, погляди або дії щодо викладача (Мартинова, 2009: 180).

- компонент культури педагогічної діяльності, що впливає на успішність виконання професійної діяльності, дозволяючи краще проявити особистісні та ділові якості. Позитивний імідж педагога формується із таких компонентів, як доброзичливість, рефлексивність, толерантність; із вербальних і невербальних методів спілкування; моделей поведінки, які використовує педагог для отримання оптимального результату запланованої діяльності (Тараканова, 2012).

На нашу думку, імідж педагога тісно пов'язаний із особистісним компонентом професійної компетентності, адже до неї можна віднести професійну ерудицію, рефлексію, цілепокладання, загально-

освітню компетентність, високий рівень комунікативних навичок, які є необхідними складниками іміджу педагога. Саме тому останнім часом питанню формування іміджу викладача приділяється велика увага.

Як підкреслюють науковці, позитивний педагогічний імідж викладача закладів вищої освіти дозволяє оптимізувати освітню діяльність і зробити навчальний процес ефективнішим, адже у цьому випадку студенти активніше працюють на заняттях та уважніше прислухаються до вимог і завдань, які ставить перед ними викладач (Глухих, 2012: 115).

На основі аналізу наукової літератури можна стверджувати, що до основних компонентів, із яких складається імідж педагога, можна віднести:

- зовнішність викладача, стать, вік, темперамент, характер;
- комунікативні вміння та інтелектуальні здібності;
- вольові та моральні якості;
- моделі поведінки у нестандартних педагогічних ситуаціях, у соціумі; ставлення до країни, народу, суспільства, ВНЗ, в якому він працює; ставлення до близьких, друзів, до самого себе;
- знання, вміння і навички, професійні якості, творчий і пізнавальний потенціал (Калюжний, 2006: 61).

Педагоги і психологи одноставні в тому, що основним складником іміджу викладача є його зовнішність, адже це допомагає створити позитивний образ особистості. За даними соціологів, 54% першого враження від людини залежить від її зовнішніх особливостей. Візуальний образ зберігається у пам'яті триваліше, ніж аудіосприйняття, тому є одним із найпотужніших інструментів впливу на інших людей (Глухих, 2012; Зайцева, 2002; Кайдалова, 2009; Калюжний, 2006).

Саме тому викладач має приділяти значну увагу зовнішньому вигляду. Студентська аудиторія, яка майже стовідсотково представлена молоддю, дуже вимоглива та сувора. Тому педагог завжди має залишатися модним і сучасним. У цьому випадку зазвичай важливу роль відіграє самопрезентація, що потребує деяких зусиль. Значення має все, що формує візуальне враження, починаючи з одягу, кольорової гами, макіяжу, зачіски та закінчуючи прикрасами, аксесуарами. Викладач завжди має бути чепурним, охайним, одягненим правильно та зі смаком. Перевагу треба віддавати класичному стилю, який передбачає стриманість, мінімізацію деталей, але привабливість. Одяг педагога не повинен відвертати увагу.

Ще одним важливим компонентом у створенні візуальної картини та дієвим інструментом

впливу на студентів є доброзичливе і зацікавлене обличчя викладача. Засоби невербального спілкування, тобто щира посмішка, міміка, жести, рухи, хода, поза створюватимуть позитивний настрій, що, безумовно, сприятиме налагодженню дружніх стосунків зі студентами та впливатиме на успішність навчального процесу (Калюжний, 2006: 62).

Великого значення у формуванні позитивного іміджу викладача відіграє також і мовлення викладача, яке є особливим інструментом діяльності педагога. Мовлення викладача вищої школи має бути правильним, із багатим лексичним запасом; висловлювання мають бути чіткими, простими і логічними, а пояснення – зрозумілими і коректними. Голос не повинен бути занадто гучним, занадто тихим та однотонним. Пояснюючи новий матеріал або обговорюючи будь-яку навчальну тему зі студентами, важливо не ретранслювати інформацію в тому вигляді, в якому вона представлена у підручнику, а творчо підходити до викладання дисципліни.

Наприклад, формування позитивного іміджу викладача іноземних мов залежить не тільки від його знання предмету і правильної вимови, але і від уміння обирати робочу мову. Зокрема, під час роботи зі студентами, які володіють мовою на низькому рівні, доцільно обирати українську мову в якості робочої. Із одного боку, це пояснюється тим, що студенти немовних спеціальностей не готові витратити велику кількість часу на вивчення дисциплін, які не є фаховими, а з іншого – дозволяють студентам краще зрозуміти навчальний матеріал, адже у такому випадку вони концентрують увагу саме на граматичному матеріалі, а не на перекладі повідомлення викладача рідною мовою. Під час роботи зі студентами, в яких рівень володіння мовою є досить високим або високим, навпаки, створенню позитивного іміджу викладача сприяє переважне використання англійської мови, адже студенти вже можуть усвідомлювати інформацію і через іноземну мову.

Важливим для викладача є почуття гумору і вміння за його допомогою знімати напругу у спілкуванні. Не треба забувати і про тон, яким викладач спілкується зі студентами; від цього залежить їхній емоційний стан і дуже часто навіть працездатність (Глухих, 2012; Зайцева, 2002; Калюжний, 2006; Тараканова, 2012).

Як зазначено вище, моральні та вольові якості також є необхідним компонентом формування позитивного іміджу викладача. Педагог має чітко визначити вимоги до оцінювання курсу і дотримуватися їх із усіма студентами, а також під час вивчення навчальної дисципліни формувати

майбутнього спеціаліста як цілісну особистість, здатну до самореалізації. Моральні якості викладача також проявляються у побудові стосунків зі студентами на ідеях гуманізму. Викладач має бути добрим, приязним, чарівним, різнобічно ерудованим, він завжди має залишатися другом, помічником, наставником, справжнім прикладом для наслідування (Мартинова, 2009: 180].

Науковці виділяють три групи якостей постаті педагога, які вважаються професійно значущими для навчального процесу:

- якості, що допомагають розуміти внутрішній світ студентів;
- якості, що допомагають контролювати себе;
- якості, що допомагають активно впливати на учнів (Калюжний, 2006 : 181).

Викладач має не тільки володіти знаннями за фахом на високому рівні, але і частково бути психологом, здатним вирішити проблемні ситуації на високому професійному рівні. На основі узагальнення наукової літератури можна виділити три основних моделі поведінки, що застосовуються педагогами під час вирішення конфліктних ситуацій: демократична, авторитарна та змішана.

Демократичний спосіб поведінки базується на тому, що викладач має не піддаватися першим емоціям, розуміючи, що різкий тон бесіди і зауваження не можуть бути вирішенням конфліктної ситуації. Навпаки, педагог має використовувати стимулюючі висловлювання і ставити запитання, що підштовхнуть молодих людей до вирішення проблеми і розуміння сутності конфлікту. Викладачі із демократичним стилем поведінки мають почуття гумору, застосовуючи його для вирішення проблемних ситуацій.

Викладачі з авторитарною моделлю поведінки обирають такий стиль спілкування зі студентами, який базується переважно на їхніх переконаннях. У взаємодії зі студентами педагоги обирають спілкування у формі інструкцій, настанов і команд, що має на меті змусити студентів зосередити увагу на навчанні. Викладачі з авторитарним стилем поведінки впевнені у власному авторитеті, а їхня позиція обумовлюється правильністю власних дій. Водночас слід зауважити, що такі викладачі користуються повагою у студентів. Суворі правила та вимоги до виконання відповідних видів робіт стимулюють навчальну діяльність студентів. До того ж авторитарна модель поведінки не означає, що викладачі не використовують почуття гумору як один із дієвих інструментів навчального процесу,

але це відбувається не так часто, як у викладачів-демократів. Водночас на практиці переважно представлена змішана модель поведінки, яка вибудовується викладачем залежно від педагогічної ситуації (Головань, 2014; Зайцева, 2002; Кайдалова, 2009).

Під час професійної діяльності відбувається шліфування професійного іміджу, а його моделювання та вдосконалення не припиняється протягом усього життя. Під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів формуються основні складники професійного іміджу.

Висновки. Отже, ми можемо зробити висновок, що професійно компетентний викладач має передусім бути позитивно вмотивованим до педагогічної діяльності, здатним будувати початковий процес, володіти професійною діяльністю, бути справжнім фахівцем у своїй галузі, вміти передавати свої знання, зацікавлювати. Компетентний педагог-професіонал володіє системою наукових психолого-педагогічних і предметних умінь і навичок, що базуються на знанні методів, прийомів, форм, засобів педагогічного впливу. Він уміє спілкуватися, співпрацювати зі студентами, колегами, батьками. Він постійно прагне до самовдосконалення, самоосвіти, саморозвитку. Щодо особистих якостей викладача-професіонала, то слід виділити гуманність, толерантність, терплячість, тактовність, доброту, креативність, мобільність, критичність, спостережливість, цілеспрямованість, наполегливість, здатність до фасилітації, творчий підхід до вирішення завдань.

Позитивний імідж сучасного викладача є запорукою успіху навчального-виховного процесу. Із метою професійного самовдосконалення і забезпечення успішності професійної діяльності педагогу потрібно володіти технологією формування і корегування власного іміджу, адже засвоєння навчальної інформації відбувається під час спілкування викладача зі студентами.

Якість навчального процесу та комунікації «викладач-студент» залежить саме від того, наскільки студент готовий сприймати інформацію, яку подає відповідний викладач. Отже, побудова позитивного іміджу відіграє дуже велике значення у навчально-професійній діяльності викладача. Враховуючи все вищезазначене, ми можемо зробити висновок, що формування професійного іміджу викладача – це досить складний, цілеспрямований, поетапний процес, який потребує насамперед усвідомлення необхідності формування особистого професійного іміджу і невпинної роботи над собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глухих С. И. Имидж современного педагога как условие формирования профессиональной компетентности. *Народное образование*. 2012. № 2. С. 112-116.
2. Головань М. С. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія*. 2014. Вип. 44. Ч. 3. С. 79-88.
3. Зайцева Т. В. Теория психологического тренинга. СПб.: Речь; Москва: Смысл, 2002.
4. Кайдалова Л.Г., Н.Б. Щокіна Т.Ю. Вахрушева Педагогічна майстерність викладача. Навчальний посібник. Харків: Вид-во НФаУ, 2009. 140 с.
5. Каложный А.А. Особенности построения профессионального имиджа. *Вестник Государственного университета управления. Серия: Социология и управления персоналом*. 2006. № 3 (19). С. 59-63.
6. Краевский В. В., Хуторской А. В. Предметное и общепредметное образование в образовательных стандартах. *Педагогика*. 2003. № 2. С. 3-10.
7. Мартынова Н. В. Профессиональный имидж учителя как объект педагогического анализа. *Мир науки, культуры, образования*. 2009. № 6. С. 179-182.
8. Тараканова А. А. Имидж как динамическая характеристика личностных и профессиональных качеств преподавателя. *Педагогическое образование в России*. 2012. № 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/imidzh-kak-dinamicheskaya-harakteristikalichnostnyh-i-professionalnyh-kachestv-prepodavatelya>

REFERENCES

1. Gluhih S. I. Imidzh sovremennogo pedagoga kak uslovie formirovaniya professionalnoy kompetentnosti. [The image of a modern teacher as a condition for the formation of professional competence]. *Public Education*. 2012. Nr 2. Pp. 112-116 [in Russian].
2. Holovan M. S. Profesiina kompetentnist vykladacha vyshchoho navchalnoho zakladu. [Professional competence of a teacher of higher education]. *Problems of modern pedagogical education. Series: Pedagogy and psychology*. 2014. Issue. 44. P. 3. Pp.79-88 [in Ukrainian].
3. Zaytseva T. V. Teoriya psihologicheskogo treninga. [Psychological training theory]. SPb.: Rech"; M.: Smisl, 2002 [in Russian].
4. Kaydalova L.G., N.B. SchokIna T.Yu. Vahrusheva PedagogIchna maysternIst vikladacha. [Pedagogical skills of a teacher]. Textbook. X. NFaU, 2009. 140 p. [in Ukrainian].
5. Kalyuzhnyi A.A. Osobennosti postroeniya professionalnogo imidzha. [Features of a professional image building]. *Bulletin of the State University of Management. Sociology and Personnel Management Series*. 2006. Nr 3 (19). Pp. 59-63 [in Russian].
6. Kraevskiy V. V., Hutorskoy A. V. Predmetnoe i obschepredmetnoe obrazovanie v obrazovatelnyih standartah [Subject and general education in educational standards]. *Pedagogy*. 2003. Nr. 2. Pp. 3-10 [in Russian].
7. Martynova N. V. Professionalnyi imidzh uchitelya kak ob'ekt pedagogicheskogo analiza. [The teacher's professional image as an object of pedagogical analysis]. *World of Science, culture and education*. 2009. Nr 6. Pp. 179- 182 [in Russian].
8. Tarakanova A. A. Imidzh kak dinamicheskaya harakteristika lichnostnyih i professionalnyih kachestv prepodavatelya [Image as a dynamic characteristic of the teacher's personal and professional qualities]. *Pedagogical education in Russia*. 2012. Nr 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/imidzh-kak-dinamicheskaya-harakteristikalichnostnyh-i-professionalnyh-kachestv-prepodavatelya>